

УДК 811.161.2:81.373.423

doi: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10329>

ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСНИХ НАЗВ У ТВОРЧОСТІ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА

Галина БАЧИНСЬКА

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
кафедра загального мовознавства і слов'янських мов,
вул. Максима Кривоноса, 2 Тернопіль, Україна, 46002,
тел. 067 352 87 05
e-mail: g.bachynska@gmail.com*

Марія ТИШКОВЕЦЬ

*Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського,
кафедра української мови,
вул. Дорошенка, 7/40, Тернопіль, Україна, 46001,
тел. 097 741 04 33
e-mail: tyshkovec@tdmu.edu.ua*

Метою наукової розвідки є дослідження онімів у творчості Валерія Шевчука, яка представлена власними назвами, що відображають національний колорит, історичну дійсність змальованих подій, визначають просторовий чинник. У статті звернуто увагу на систему власних назв, зокрема на особливості їх використання у творі.

Ключові слова: літературна ономастика, поетонім, антропопоетонім, власна назва, онім.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку літературна ономастика нагромадила чимало матеріалів зі загальних проблем літературних онімів (їх особливостей, функцій у художньому тексті, реалізації у тропях) і характеризується новими векторами дослідження. Напрацювання у сфері літературної ономастики мають чітко визначені напрями. Активно почали розробляти такі нові підходи: когнітивний, лінгвокультурологічний, відображення мовної картини світу.

Провідною проблемою когнітивної ономастики є з'ясування способів буття й функціональної навантаженості власних назв у ментальному лексиконі [3: 18].

Лінгвокультурологічний підхід дослідження власних назв демонструє зв'язок ономастики з етнічною свідомістю, національним менталітетом та культурою. Ключовим питанням цього аспекту вивчення онімів є аналіз мовної картини світу та кодів культури, що дає змогу простежити, як культура назвотворення фіксується в мові [5: 36].

Цей аспект характеризується значним дослідницьким потенціалом і перспективністю.

Власні назви, постають важливою складовою архітекtonіки художнього тексту і є цікавим об'єктом для ономастів. Оніми мають велике значення для виявлення неповторних компонентів індивідуального стилю письменника. Власні назви

становлять невід’ємну лексичну категорію тексту, разом з іншими мовними засобами “реалізують авторську концепцію світобачення, сприяють побудові художнього образу” [2: 177].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературна ономастика, як і сама література, відображає мовну картину світу, а тому вдається до аналізу всіх розрядів ономастичних одиниць. Цій темі присвячені праці таких науковців: Л. Белея, В. Калінкіна, Т. Немировської, Г. Лукаш, Л. Кричун, М. Мельник, О. Карпенко та багато інших. Незважаючи на численні праці у царині літературно-художньої ономастики, досі залишається актуальним дослідження ономастичного простору творів українських письменників, зокрема наших сучасників. Як зазначає Л. Белей, “сучасний стан української літературно-художньої антропоніміки виявляє гостру потребу збору, систематизації численних українських літературно-художніх антропонімів, різнобічного вивчення їх функціонально-стилістичних можливостей, виявлення загального та індивідуального в принципах номінації персонажів, з’ясування ролі літературно-художньої антропонімії у процесі становлення національної антропосистеми та національної літературної мови” [1].

Актуальність дослідження. Ономастичний простір творів Валерія Шевчука представлений власними назвами, які відображають національний колорит, історичну дійсність змальованих подій, визначають просторовий чинник.

Оніми є важливим характеристичним засобом. Автор добирає імена своїм персонажам, заздалегідь обдумавши їх характер та особливості, знаючи їх роль у розгортанні сюжету. Художні твори Валерія Шевчука в ономастичному плані досі не вивчалися. Це й зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження особливостей використання власних назв у романах “На полі смиренному”, “Око прірви” та повістях “Мор” та “Сповідь” Валерія Шевчука. Досягнення зазначеної мети передбачає використання таких завдань: виявити всі власні назви, виділити тематичні класи онімів; визначити особливості їх функціонування у романі.

Вклад основного матеріалу. Творчість Валерія Шевчука не характеризується частотністю вживання власних назв, однак вони функціонують в аналізованих текстах як ключові слова, художній смисл яких підсилюється їх кореферентами, забезпечуючи таким способом неперервність семантичної єдності текстових компонентів. Окремі власні назви автор використовує багаторазово протягом усього твору, а отже, акцентують увагу читача на конкретних персонажах, об’єктах тощо.

Художні твори Валерія Шевчука це абсолютно унікальний Всесвіт, що має витоки в міфології, історії й творчості таких письменників і мислителів, як Григорій Сковорода, Кнут Гамсун, Томас Манн, Ернест Хемінгуей та Уільям Фолкнер [10: 58]. Валерій Шевчук – автор численних прозових творів, серед яких є романи, повісті, оповідання й новели, що презентують досить різножанрову палітру. За спостереженнями Л. Тарнашинської, Валерій Шевчук привносить у світовідчуття персонажів своїх творів жах, що “несе в собі одвічний неперебутній потяг людини до несвідомого, незбагненого, ірраціонального” [8: 293]. Ця своєрідна “філософія жаху” є екзистенційним пережиттям амбівалентного стану людської свідомості, в якому поєднуються страх, відчуття небезпеки та непереборний потяг до несвідомого і таємничого [8: 294]. І саме через проживання містичних станів персонажі творів

Валерія Шевчука починають розуміти світ як “загадковий кількавимірний макрокосм” [8: 294].

Художні твори Валерія Шевчука у цьому плані особливо цікаві і цікаві інтерес. Про творчість Валерія Шевчука написано багато, а от про онімію творів досліджень майже не існує.

Текст художнього твору є особливою формою, середовищем, у якому функціонування антропонімів має свої специфічні особливості. По-перше, найменування персонажа особливим способом введено в сюжет. По-друге, сам текст – це неоднорідна структура, в якій можна виділити авторську мову й мову персонажів. Виконуючи найзагальніші, інтегральні семантичні функції, які характерні для будь-якого жанру, власні назви відіграють помітну роль у реалізації важливих і головних універсальних художнього тексту. Онімний простір художнього твору складається з різних онімних полів, розташування яких у межах цього простору залежить від ідейно-тематичної концепції, жанрових особливостей твору, різноманітних текстоутворювальних чинників. У структурі онімного простору художнього твору виділяються ієрархічні підпорядкування онімних полів, які залежать від особливостей художнього твору.

Антропонімія літературна відмінна від антропонімії загальнонародної. Специфікою літературної антропонімії є те, що вона виражає певну авторську ідею, задум, тоді як загальнонародна антропонімія має певне соціальне значення. Ще О. Карпенко відзначила, що “найбільш суттєвою ознакою, що розрізняє загальнонародні і літературні імена є те, що перші втратили свою семантику, своє етимологічне значення, а другі не гублять тісного зв’язку зі значенням слова-основи...” [3: 209].

Дослідники літературної ономастики довели, що цей розділ мовознавства синтезує елементи реальної ономастики, стилістики, історії літератури тощо.

Думки мовознавців розходяться в тому, чи всі власні імена, вжиті автором у художньому творі, можуть називатися літературними. О. Карпенко зазначає, що “літературний антропонім-ім’я створений самим автором і в тій чи іншій мірі характеризує персонаж” [3: 192], тобто дослідниця вважає літературно-художні антропоніми лише вказівкою на дійсність.

Структура й склад онімного простору становлять одну зі структурних прикмет ідіостилію письменника. Працюючи над художнім твором, зауважує О. Карпенко, автор вибудував його онімний простір, створив систему онімів, що має бути збалансованою, релевантною цілому текстові й прагматично скерованою на читача [3: 170]. Уживання автором антропонімів як найвагомішої групи власних назв у художньому творі має свою прагматичну скерованість і своє стилістичне навантаження.

Отже, досліджуючи антропонімний простір творів Валерія Шевчука, літературними антропонімами ми будемо вважати всі імена, які автор вжив для іменування своїх персонажів.

Вибір імені персонажа – важливий момент у процесі роботи над художнім твором. З усього широкого кола назв, які формують номінаційну систему художнього твору, найважливішими є антропоніми. Кожне ім’я персонажа, яке бере участь у розвитку сюжету, асоціативно пов’язане з іншими групами дійових осіб, а вся система імен таких осіб утворює ономастичну парадигму тексту, ядро поля ономастичного простору, в той час як інші засоби номінації дійових осіб у тексті увійдуть у периферію цього поля [39: 309].

У творах В. Шевчук для досягнення ілюзії правдивості, достовірності описуваних подій, обрав для героїв імена з реального антропонімікону: в інших випадках автор творить їх, користуючись способами і правилами, що склалися в українській мові.

Письменники велику увагу приділяють питанням номінації персонажів. У своїх творах вони навіть описують походження окремих власних імен.

У проаналізованих творах В. Шевчука використано різні засоби і способи ідентифікації, які існують в українській антропонімній системі.

а) Одночленні літературно-художні антропоніми в зазначених творах В. Шевчука було представлено 135 іменними номінаціями. З них переважна більшість (88 одиниць) – чоловічі іменування і лише 47 жіночих іменувань. Валерій Шевчук використовує однослівні найменування, які поділяються на повні християнські чоловічі імена: *Григорій, Василь, Микола, Михайло*. У поодиноких випадках фіксуються усічені чоловічі імена: *Гарас (< Герасим), Гнат (< Ігнат), Сим (< Серафим)*.

Усічено-суфіксальні імена представлено такими утвореннями: *Проць (<Прокін), Кець (< Кесарій), Панюс (< Пантелеймон)*. Більшість жіночих іменувань є повними іменами: *Анастасія, Варвара, Віра, Ганна, Катерина, Любов, Марія, Мотрона, Маргарита, Марта, Олена*.

Найчастіше для називання персонажа чоловічої статі В. Шевчук використовує повну форму імені, іншими формами майже не послуговувався. Це свідчить про те, що імена для своїх персонажів В. Шевчук черпав із реального антропонімікону.

У творчості В. Шевчука актуалізаторами історичного часу й простору є агіоніми, які сприяють переплетенню реального й міфологічного хронотопу, оскільки імена святих співвідносяться з реальним світом і з надприродним, духовним буттям вищих сил. Використання імені святих дає можливість автору переміщати події з реального у містичний часопростір. Частовживаними є імена *Єремія, Ісаїя, Лаврентій, Матвій, Полікарп, Симеон* та ін.

Антропонімікон творів становить собою цілісну художню систему, у якій ураховано національні, соціальні, регіональні ознаки, а також особливості характерів і вчинків персонажів.

б) Двочленні літературно-художні номінації особи становлять найбільшу групу номінацій. Вони охоплюють поєднання таких характеристик особи, як ім'я та ім'я по батькові, ім'я та прізвище.

Двочленні іменування (ім'я + прізвище):

➤ чоловічі: *Михайло Василевич, Сомко Струсь, Іван Аламбек, Юрій Рогатинець, Іван Красовський, Лесько Малецький, Стецько Мороховський, Йосип Кальковський, Василь Кармаченко, Іван Галайда, Іван Шийка, Іван Федорович, Петро Мстиславець, Микита Халтуларія, Джованні Бокаччо, Симеон Стівник, Василь Загоровський, Никифор Калістів, Георгій Кедрин, Костянтин Острозький, Спиридон Чайка, Павло Гутянський, Созонт Трипільський;*

“Іван Галайда, власник хутора, увійшов в судову тяганину із сотником, якому сподобалася Галайдина земля” [11: 301].

“Це я, Сомко Струсь, і хай посвідчить небо, були ми з тобою друзі!” [11: 365].

Чоловічих антропонімів у творах В. Шевчука значно більше, ніж жіночих – 88 одиниць. Серед них 36 імен, конструкцій ім'я + прізвище.

➤ жіночі: *Явдошка Зимна, Катерина Чарторийська, Анастасія Загоровська,*

Серед інших складових компонентів художнього твору, власні імена є важливим елементом. Вони виконують важливу ідейно-художню функцію. Адже вдалий вибір автором імені персонажа надає образіві завершеності, більшої узагальнюючої сили. Літературно-художні антропоніми тісно пов'язані з концепціями персонажа, особливостями стилю письменника, з ідейно-художнім спрямуванням.

Прізвища автор не коментує, проте оповідач обирає принцип “контрастної етимології” або створює такий контекст, з якого стає зрозумілим, чому саме для цього персонажа обрано саме таке ім'я.

Інокли автор використовує типовий спосіб номінації для українського жіночого антропонімікону: андронімі моделі із суфіксом на -их (а): *Галайдиха, Дем'яниха, Кочержиха*; відтопонімі утворення із суфіксами -ськ-а: *Пуляковська Олена, Загоровська Анастасія, Катерина Чарторійська*.

Окрім того, в художньому тексті об'єкт представлений, як правило, кількома співвідносними найменуваннями, кожне з яких додає певних смислових відтінків у значенні, часто абсолютно різних, наприклад: *“Чоловік брів порожньою закуреною дорогою, одяга на ньому обтріпалася й висіла клаптями, взуття майже розлізлося – чернав ногами сиву, суху куряву і та провисала за ним туманцем”* [11: 363], а власна назва *Проць* ідентифікує дійову особу. Власні назви, які функціонують у творах В. Шевчука утворюють ряди, що охоплюють такі найменування:

➤ імена історичних діячів: *Іван Вишневецький, княгиня Заславська, Катерина Чарторійська “Анастасія Загоровська, була вона із добродітних, із роду тих-таки Загоровських, з якими поріднилася твоя пані меценатка Катерина Чарторійська, на кошти і при сприянні якої ти, Михайле, як розповідав, творив своє Пересопницьке Євангеліє...”*;

➤ назви фантастичних героїв: *“Над головою в мене зашелестіли крильми кажани, я знав, що це перші вісники Чорного Чоловіка”* [12: 292].

Письменник для всіх своїх героїв, зокрема казкових та фантастичних, знайшов досить влучні імена, що характеризують їх зовнішні і внутрішні ознаки, особливості поведінки, що певною мірою визначають і їхню долю. Бо, як відомо, “не тільки для казкових героїв, а й для реальної людини власне ім'я є вісником долі та стає визначальним у формуванні характеру, певних внутрішніх та зовнішніх рис” [9: 97].

Характерною ознакою ідіостилу Валерія Шевчука є олюднення неживих предметів та явищ, вживання власних назв на позначення людських почуттів: порівняймо загальноприйняте та авторське бачення образу: *“Словіщу тобі, читальнику, як я уявляв її, Фортуну”* [11: 298]. *“Це здорова, грудаста баба з чоловічим грубим обличчям, безока, лише світять два чорні провалля; називаю тобі їхні назви: перше – успіх, а друге – неуспіх, сміх у якої переможний або гіркий; вона у двох іпостасях, що складають її тіло: коли одна половина радіє, друга смутиться, коли одна половина перемагає, друга терпить поразку”* [11: 298].

Отже, серед антропонімів у прозі Валерія Шевчука переважають назви історичних осіб, зокрема двочленні найменування.

Актуалізація певної ознаки власного імені (прізвища, по батькові чи прізвиська) відбувається насамперед через “мікроконтекст з власними іменами, що складає безпосереднє лексичне оточення оніма” чи замітники імені [6: 19]. Таким способом створюється додаткова ідентифікація особи, її індивідуалізація, що допомагає цілісному сприйняттю. Мікроконтекст з власним іменем дає широкую додаткову характеристику особи, через семантико-тематичні групи констатує різного

виду конотації стосовно конкретних людей. Зупинимося на основних семантико-тематичних параметрах мікроконтексту з власним іменем в аналізованих текстах.

Номінації осіб, які мають багатоеlementну структуру, у творах Валерія Шевчука містять як іменники-антропоніми, так й іменники-апелятиви. Набір значень іменників-апелятивів у багаточленних конструкціях є тим самим, що й у двочленних: 1) іменник-назва посади, військового чи релігійного звання; 2) іменник-назва соціального статусу; 3) іменник-титул; 4) іменник-етикетна назва; 5) іменник-назва дружини за посадою чоловіка; 6) іменник-назва особи за віковою приналежністю; 7) іменник-назва спорідненості.

У базових моделях багатоеlementних найменувань осіб завжди виступає іменник-апелятив, наявність якого у номінаціях такого типу є постійною: “...**одержимого бісом Прохора** – рівноважити я не стану, докладу тут тільки ще одну історію про цього незвичайного чоловіка, яку також почув від **ветхих деньми старців**” [11: 53]. Зміни у кількості елементів номінації можуть бути викликані:

1) уведенням до їх структури характеризувальних прикметників: у складі номінації ад’єктив може бути один, однак може відбуватися і їх “нанизування”;

2) варіантністю у межах антропонімів, які входять до багатоеlementних найменувань: кількість варіюється від одного (ім’я або прізвище) до трьох (ім’я, ім’я по батькові, прізвище).

У розглядуваних творах найчастіше трапляються багаточленні назви особи, утворені за моделлю “**характеризувальний прикметник + іменник-апелятив + іменник-антропонім + іменник-антропонім**”: “**Говорить до вас моровий бурмистер Іван Алембек!**”; “**характеризувальний прикметник + іменник-апелятив + іменник-антропонім**”: “**Спокійним і мирним голосом диякон оповів нам, що Божий чоловік, про якого згадував нам черняхівський піп Іван, йому знаний, бо це той-таки старець із київських печер, який і послав його зі своїм листом на зустріч із прибульцем**” [12: 25]; “**займенник + іменник-апелятив + іменник-антропонім + іменник-апелятив + іменник-антропонім**”: “**Загалом же наших книг тиснених я ще не бачив, хоч німецькі та італійські зрів у моєї добродійки Анастасії-Параскеви, княгині Заславської, за дорученням якої я й почав писати Пересопницьке Євангеліє, — була вона жінка горда й забажала володіти таким Євангелієм, якого б не мав ніхто**” [11: 26].

До імен і прізвищ долучаються імена по батькові, іменники-апелятиви, прикметники-характеристики: *говорюча Катерина, лютий Єремія, хирлявий Аганіт, прегарна Настка, чорний Яков, зігнутий Іоанн, сонний Григорій, маленька Славка, голісінька Настка, високий Кирил, блаженний Григорій, несмілий Федот, мізерний Василь, недостойний Семен, достойний чернець, гетьман Богдан* тощо. Такі конструкції (особливо із застосуванням характеризувальних прикметників) дають читачеві краще уявлення про описуваного персонажа, його звички, зовнішність, коло інтересів, а також показують авторське ставлення до певного героя, образ якого трактується як позитивний або негативний. Це найбільш численна група назв осіб;

3) багаточленні номінації осіб у творах Валерія Шевчука представлені кількома моделями. Постійними складовими багаточленних назв осіб є характеризувальна лексема (прикметник, займенник, числівник тощо), іменник-апелятив (один або більше) та іменники-антропоніми (від одного до трьох): *син писаря Голубця, Симеона, Микитин учень, пані меценатка Катерина Чарторійська, сестри духовні й прислужниці звалися Ганна й Олена, Созонта-диякон із Львова, наш*

печерник, наш Святоша, перший братчик, другий братчик. Очевидно, що такі номінації персонажів дають читачу найповніше уявлення про героя твору.

Багаточленні літературно-художні номінації осіб представлено кількома одиницями (*архімандрит пересопницький Григорій, Диякон із Києва Созонт, отець-ігумен Манасія, чернець з Карпатських гір Павло*). Використання письменником номінацій такого типу можна пояснити тим, що найменування, які складаються із кількох компонентів, більш детально інформують про конкретного персонажа, одразу називаючи його соціальні, зовнішні, поведінкові та інші особливості у поєднанні з власним іменем (ім'я, ім'я по батькові, прізвище, прізвисько). Варто також зазначити, що багатоеlementна назва героя твору може не лише містити іменники-найменування, а й прикметники - якісні характеристики персонажа, причому якщо коло субстантивів на позначення особи є чітко визначеним, періодично повторюваним, то ад'єктиви є доволі різноманітними за значенням.

Найбільше на індивідуалізацію особи вказують замітники імені. Саме вони дають розлогу характеристику, створюють цільний портрет людини. Літературні антропоніми безпосередньо пов'язані з художнім текстом і відіграють у ньому важливу роль.

Дуже часто у власних назвах знаходять відображення побут, вірування та історія певного етносу. Письменники, називаючи персонажів, найменше зважають на специфічні функціональні ознаки імен, прізвищ і т. п., а просто прагнуть дібрати власну особову назву, яка б адекватно характеризувала, оцінювала та однозначно ідентифікувала персонажа-денотата [1: 7].

Замінниками імен можуть служити апелятиви, що протягом усього твору позначають тих чи інших персонажів, замінюючи при цьому їх справжні імена.

Причини заміни бувають різними. В одному випадку саме так автор краще може розкрити образ, в іншому важливіше не підкреслити особистість, а вказати лише на її вік, стать, професію або соціальне становище. Але, звичайно, розуміємо, що у персонажа з умовним ім'ям існує й інше, яке автор з тих чи інших причин не згадав. Цими причинами може бути те, що герой усім відомий, або те, що саме на цю назву накладено табу (зустрічається у художній літературі XIX – XX ст.).

Однак може і не бути ніяких цих причин, коли герой твору одиничний, не досить важливий для розуміння контексту [4 : 236].

У літературному творі, як зазначає Л. Белей, антропоніми часто можуть заступати апелятиви-агентиви, особові займенники, тощо.

У творах В. Шевчука замітники імені, перш за все, семантично наповнені експресивні апелятиви, які додатково характеризують свого носія і доповнюють інформацію, закладену в антропонімах, особливо тоді, коли контекст потребує чітко визначеного ставлення до персонажа: *дзвонар, чернець, шинкарка, сіроносий, сіролиці, странний, паламар, полковник, черниці, Чорний чоловік, прибулець, панотець, священик.*

Так, наприклад, Валерій Шевчук у повісті „Мор” для ідентифікації головного персонажа, а ним є *Проць*, окрім варіантів імені, вживає його замітник – *странний*. Така загальна назва відбиває ставлення письменника та інших персонажів до головного персонажа твору і водночас характеризує його. „*Странний дивився на все те широко розверстими очима. Заціпенів, і тільки погляд його палав. ... Гризло його щось із середини й мучило. Забував, що пережив у личинах ченця Григорія та сіроносого, — щось нове і світле входило в нього*” [11 : 446].

У повісті „Сповідь” головний герой номінується заміниками син писаря Голубця, мандрованець і прибулець. „Восени 17... року на одному з шляхів Гетьманщини можна було побачити мандрованця у порваній одежі, хоч колись, здається, це був тишиний стрій нього [11 : 264]. Не лякайтеся дядьку, це я – син писаря Голубця...” [11: 284].

Багато героїв Валерія Шевчука взагалі не мають імен, а для їх вирізнення з ряду інших персонажів служить безіменна номінація: *батько, бісові діти, брат, Генеральний суддя, дзвонар, дружок, дядько, дяк, жінки, козак, молода, музики, пані підстароста, паламар, піп, полковник, панотець, піддружний, полковник, свашики, священник, сестра, сіроносий, сіролиці, син писаря, староста, сотенний писар, черниці, чернець, Чорний чоловік, чолов'яга, шинкарка та ін.*

Задля лаконізму автор іноді поєднує детермінативи: *дівчата з хлопцями, пан із панією, парубки з дівчатами та ін.*

Часто заміники імен супроводжуються цілою онімною конструкцією, яка допомагає читачеві скласти враження про персонажа: „я побачив обличчя одного із старостів. Велике вусате обличчя...” [11 : 268]; „дівчата рум'яніли щоками, кожна з них перетворилася у красуню не гіршу, аніж наречена...” [11 : 270].

Замість імен вживаються антропонімі заміники: *жінки – чоловіки, мужики – мужички, старі – молоді та ін.*

Як зазначає В. Никонов [7 : 417], при різних причинах „безіменності”, вона є виразником авторського ставлення до персонажів, однак існує група апелятивів, які не є виразниками емоційності. Серед них можна виділити такі:

1. Безіменна номінація персонажа за біологічними ознаками:

а) назви людей за віком: *баба, дитина, дитинка, дівка, дівчата, дід, діди сивоусі, діти, жінка, малі, молоде дівча, молодиці, старі, хлопці чоловік та ін.*

б) назви людей за статтю: *дівка, дівчина, дівчата, жінка, жінки, молодиці, парубки, парубок, хлопець, хлопці, чоловік, чоловіки та ін.*

в) назви людей за особливим станом: *маленькі чоловічки, обірванці, сіроносий, чолов'яга з великим сірим носом.*

2. Безіменна номінація персонажа за його відношенням до іншої особи по лінії спорідненості чи сваяцтва: *баба, батько, дядько, мати, брат, сестра, син, старший брат.*

3. Безіменна номінація персонажа за місцем проживання: *земляк, сусіди, сусідські дівки, сусідські хлопці.*

4. Безіменна номінація персонажа за назвою професії, статусом у громаді: *вартовий, дяк, козак, музики, отець, пан, пані, паніматка, панотець, писар, підполковник, піп, сотник, старости, старишина, сторож, ченці, шинкарка, та ін.*

5. Безіменна номінація персонажа за національною та етнографічною належністю: *грек та ін.*

Більшість найменувань та заміників імен експресивні, емоційно забарвлені. Наприклад: „Диякон Созонт був сильної будови чоловічина, мав сорок і два роки, але борода його вже посивіла по краях, так само й густе чорне волосся, тобто голову мав пелехату. І з тих пелехів витинався широкий качиний ніс, а чорні палкі очі дивилися, може, й запронизливо — світив із них великий розум. Отже, зовні виглядав Созонт на людину суворих звичаїв, може, й святошницьку, і я спершу подумав, що він із тих, котрі не тільки ставлять жорсткі вимоги до себе, а ще більше до інших і, коли ті інші не вкладаються під ті приписи, гнівно їх картають (гріх, як на мене), —

згодом я увіч переконався, яка облудна може бути людська зовнішність... Другий мій співрозмовник був цілком інакший. Вже не юнак, мав тридцять років, але велика дитина з наївними, здивованими й добрими очима, яка всім захоплювалася; коли чого не розуміла, мовчала, нічого не брала під сумнів й усе вірила. Він і пустився у цей світ, очевидно, через те, щоб дивуватися з нього і захоплюватися, дивлячись розширеними очима; він вірив в усе, що Созонт називав казками й байками, наївно роздумуючи” [12 : 25].

Отже, попри власні назви (імена, по батькові, прізвища, прізвиська), що ідентифікують особу, на її індивідуалізацію чи не більшою мірою впливають замітники імені та мікроконтекст з власною назвою. Саме вони дозволяють автору більш яскраво і конкретно виписати літературні портрети відомих йому людей. Замінники імені допомагають читачеві скласти додаткове враження про особливості життєпису, зрозуміти історичний час, у якому формувалися і жили герої творів. Зважаючи на це, мікроконтекст з власним іменем та замітники імені як варіанти номінації людей у художньому та публіцистичному творах заслуговують детального вивчення і дослідження.

Успенський вважає, що „прізвище в руках умілого письменника може характеризувати свого власника не лише за місцем проживання ...; ні, в ньому закладена й інша вказівка — багатий він чи бідний, дворянин чи міщанин за походженням, чи вийшов у великі люди з поповичів” [9 : 163-164].

Актуалізація певної ознаки власного імені (прізвища, по батькові чи прізвиська) відбувається насамперед через „мікроконтекст з власним іменем, що складає середнє лексичне оточення оніма” чи замітники імені [79 : 19]. Таким чином створюється додаткова ідентифікація особи, її індивідуалізація, що допомагає цілісному сприйняттю. Мікроконтекст з власним іменем дає широкую додаткову характеристику особи, через семантико-тематичні групи констатує різного виду конотації стосовно конкретних людей. Зупинимось на основних семантико-тематичних параметрах мікроконтексту з власним іменем в аналізованому тексті:

1. Ідентифікація власного імені через професійну характеристику особи, навчання: *Михайло Василевич, каліграф і рисувальник (той, що писав і малював), архімандрит пересопницький Григорій, кухар Спиридон, слуга Лазар, Прохор-Лободин — той, що із лободи пік хліб, Марко-печерник, ієромонах Петро;*

2. Ідентифікація власного імені через внутрішню (зовнішню) характеристику особи: *Диякон Созонт був сильної будови чоловічина;*

3. Ідентифікація власного імені через особисті стосунки: *наш Лаврентій, їхній Прохор;*

4. Ідентифікація власного імені через походження: *чернець із Карпатських гір Павло, Созонт-диякон, не той, із Львова, а цей, що з нами мандрував;*

5. Ідентифікація власного імені через вікову характеристику особи: *ветхий ченець, дідок Єремія,*

Висновки. Отже, попри власні назви (імена, по батькові, прізвища, прізвиська), що ідентифікують особу, на її індивідуалізацію чи не більшою мірою впливають замітники імені та мікроконтекст з власною назвою. Саме вони дозволяють автору більш яскраво і конкретно виписати літературні портрети відомих йому людей. Замінники імені допомагають читачеві скласти додаткове враження про особливості життєпису, зрозуміти історичний час, у якому жили і формувалися герої творів.

Перспективи використання результатів дослідження. Літературно-художня антропонімія у творчому арсеналі Валерія Шевчука є важливим мовним засобом із широкими виражальними можливостями. Структура досліджуваних антропонімів відзначається різноманітністю і відбиває характерні особливості художнього стилю письменника. Перспективи дослідження вбачаються в аналізі функціонально-стилістичних особливостей топонімів, ідеонімів, космонімів тощо, які функціонують у досліджуваних творах письменника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Белей Л.* Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. / Л. Белей. - Ужгород, 1995. – 120 с.
2. *Бичик Г. В.* Способи номінації та функціонування власних імен у серії романів Ерін Хантер “Воїни” / Г. В. Бичик. . – 1989. - № 3. - 341 с. – (Серія “Філологічні науки”).
3. *Карпенко О. Ю.* Проблематика когнітивної ономастики : монографія / О. Ю. Карпенко. – Одеса, 2006. - 325 с.
4. *Ковалевська Т. Ю.* Стилістичний потенціал космічних назв в українській поезії XIV–XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. Ю. Ковалевська– Дніпропетровськ, 1994. - 17 с.
5. *Котович В.* До питання про лінгвокультуру / В. Котович // Наукові записки. – 2016. - С. 36.
6. *Немировська О. Ф.* Українська літературна ономастика: взаємозв’язки і паралелі поезики. Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв’язки : зб. наук. праць / ред. кол.: Ю. О. Карпенко, відп. ред. та ін. – Київ : НМК ВО, 1992. – С. 18–25.
7. *Никонов В. А.* Имена персонажей / В. А. Никонов // Поэтика и стилистика русской литературы. Памяти академика Виктора Владимировича Виноградова. – Ленинград, 1971. - С. 407–419.
8. *Тарнашинська Л.* Прояви ірраціонального та інобуття в прозі Валерія Шевчука / Л. Тарнашинська // Презумпція доцільності: Абрис сучасної літературознавчої концептології. – Київ : Вид.дім “Академія”, 2008. – С. 292–303.
9. *Успенский Л. В.* Имя дома твоего / Л. В. Успенский // Очерки по топонимике. – Ленинград, 1967. – С.163–164.
10. *Харчук Р. Б.* Сучасна українська проза: Постмодерний період : навч. посібник. – Київ : ВЦ “Академія”, 2008. – 248 с.
11. *Шевчук В. О.* Птахи з невидимого острова: Роман, повісті / В. О. Шевчук. – Київ : Рад.письменник, 1990. - 470 с.
12. *Шевчук В.* Око прірви. Роман / В. Шевчук. – Київ : Рад. письменник, 1991. - 198 с.

REFERENCES

1. Belei, L. (1995). *Funktsionalno-stylistychni mozhlyvosti ukrainskoi literaturno-khudozhnoi antroponimii XIX–XX st.* – Uzhhorod.
2. Bychuk, H. V. (1989). *Sposoby nominatsii ta funktsionuvannia vlasnykh imen u serii romaniv Erin Khanter “Voiny”*. *Seriia “Filolohichni nauky”*, № 3.
3. Karpenko, O. Yu. (2006). *Problematyka kohnityvnoi onomastyky: monohrafiia*. Odessa.

4. Kovalevska, T. Yu. (1994). *Stylistychnyi potentsial kosmichnykh nazv v ukrainskii poezii XIV-XX st.: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 "Ukrainska mova"*. Dnipropetrovsk.
5. Kotovych, V. (2016). Do pytannia pro linhvokultur. In: *Naukovi zapysky*, 36.
6. Nemyrovska, O. F. (1992). *Ukrainska literaturna onomastyka: vzaiemoviazky i paraleli poetyky. Literaturna onomastyka ukrainskoi ta rosiiskoi mov: vzaiemodiia, vzaiemoviazky: zb. nauk. prats / red. kol.: Yu. O. Karpenko, vidp. red. ta in.* Kyiv: NMK VO, 18–25.
7. Nykonov, V. A. (1971). Ymena personazhei. In: *Poetyka y stylystyka russkoi lyteratury. Pamiaty akademyka Vyktora Vladymyrovycha Vynohradova*. Lenynhrad, 407–419.
8. Tarnashynska, L. (2008). Proiavy irratsionalnoho ta inobuttia v prozi Valeriia Shevchuka. In: *Prezumpsiia dotsilnosti: Abrys suchasnoi literaturoznavchoi kontseptolohii*. Kyiv: Vyd.dim "Akademiia", 292–303.
9. Uspenskyi, L. V. (1967). Ymia doma tvooho. In: *Ocherky po toponymyke*. Lenynhrad, 163–164.
10. Kharchuk, R. B. (2008). *Suchasna ukrainska proza: Postmodernyi period: navch. posibnyk*. Kyiv: VTs "Akademiia".
11. Shevchuk, V. O. (1990). *Ptaky z nevydymoho ostrova: Roman, povisti*. Kyiv: Rad. pismennyk.
12. Shevchuk, V. (1991). *Oko prirvy. Roman*. Kyiv: Rad. pismennyk.

*Стаття надійшла до редколегії 20. 05. 2019
прийнята до друку 18. 07. 2019*

PROPER NAMES PECULIARITIES IN VALERIY SHEVCHUK'S WORKS

Halyna BACHYNSKA

*Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University,
Department of General Linguistics and Slavic Languages,
2/64, Maxym Kryvonis Str., Ternopil, Ukraine, 46002,
phone 067 352 87 05
e-mail: g.bachynska@gmail.com*

Maria TYSHKOVETS

*Ternopil I. Horbachevsky National Medical University,
Department of the Ukrainian language,
7/40, Doroshenko Str., Ternopil, Ukraine, 46001,
phone 097 741 04 33
e-mail: tyshkovec@tdmu.edu.ua*

The article deals with the onyms in Valeriy Shevchuk's works.

Proper names are an important part of artistic text architectonics and are an interesting object for the onomasts' studies. Onyms are an integral element for identifying the unique components of the writer's individual style.

Onomastic space of Valery Shevchuk's works is represented by proper names, which reflect the national culture, historical reality, determine the spatial factor.

Onyms are a considerable means of characteristic. The author selects the names of the characters after having thought about their character and peculiarities, knowing their role in the plot development. Valeriy Shevchuk's artistic works represent a special interest in this regard. In his works Valeriy Shevchuk selects heroes' names from the real anthroponimicon for the achievement of the illusion of truthfulness, the authenticity of the described events, in other cases, the author uses the methods and rules that have developed in the Ukrainian language.

In the analyzed works of Valeriy Shevchuk, different means and methods of identification which exist in the Ukrainian anthroponymic system are used, in particular, monomial and binomial literary and artistic nominations of a person. They include a combination of personality characteristics such as first and patronymic names, first and last names.

There are also nominations for individuals who have a multi-element structure.

The most important thing about individualization is the names of the substitutes. It is they who give a delusional description, create a whole portrait of a person. Literary anthroponyms are directly related to artistic text and play an important role in it.

Literary-artistic anthroponymy in Valery Shevchuk's works is an important linguistic tool with a wide range of expressive capabilities. The structure of the studied anthroponyms is marked by diversity, it reflects the characteristic features of the artistic style of the writer.

Keywords: anthroponym, literary onomastics, poetonym, anthropopoetonym, proper name, onym, onomastics, literary-artistic anthroponym.